

Elektron ticarət

Akif Musayev

Azərbaycan Respublikası Vergilər Nazirliyinin

Vergi siyasəti və strateji araşdırmalar Baş İdarəsinin rəisi

İnternet vasitəsilə elektron ticarətin həyata keçirilməsi dünyada gedən qloballaşma prosesinin əsas tərkib hissələrindən biridir. Demək olar ki, ötən əsrin sonu və yeni əsrin əvvəlləri informasiya texnologiyalarının inkişafı, yeni elektron vasitələrdən istifadə olunmaqla biznesin təşkili üzrə dünya iqtisadiyyatında gedən mühüm dəyişikliklərlə xarakterizə olunur. Son dövrlərdə də daha inkişaf etmiş ölkələr artıq yeni inkişaf mərhələsinə - vahid informasiya cəmiyyətinin yaradılması mərhələsinə daxil olmaqdadır. Sahibkarlıq fəaliyyəti sahəsində bu istiqamətdə baş verən yeni dəyişikliklər biznesin elektron qaydada aparılmasında və ya elektron ticarətin tətbiqində öz əksini tapmışdır.

Elektron ticarət dedikdə, kommersiya əməliyyatlarının elektron rabitə vasitələrindən istifadə olunmaqla həyata keçirilməsi başa düşülür. Bu qaydada təşkil olunan ticarət əməliyyatları üzrə əqdlər ənənəvi məlumat daşıyıcılarından istifadə edilmədən onlayn rejimdə həyata keçirilir. Elektron ticarətlə bağlı mülahizələrdə də qeyd olunduğu kimi, elektron ticarətin ənənəvi ticarətdən əsas fərqi ondan ibarətdir ki, malların hərəkəti, yerdəyişməsi internet şəbəkəsi vasitəsilə aparılır.

Biznes əməliyyatlarının elektron qaydada həyata keçirilməsi ötən əsrin 60-cı illərinin sonuna təsadüf edir. Son onillikdə isə belə əməliyyatların aparılması bank sahəsindən kənara çıxaraq digər sahələrdə də geniş şəkildə inkişaf etmişdir. Qeyd etmək lazımdır ki, müasir biznesdə bu cür radikal dəyişikliklərin həyata keçirilməsində internet şəbəkəsi əsas vasitəyə çevrilmişdir. Bunlarla yanaşı, dünya miqyasında elektron ticarət deyilən bir yeniliyin meydana çıxması yeni yaranmış münasibətlərin tənzimlənməsinə, o cümlədən texniki, iqtisadi, maliyyə, vergi və hüquq normalarının uzlaşdırılmasına zərurət yaratmışdır. Mütəxəssislərin fikrincə, qeyd olunan məsələlərin həllinin zəruriliyi daha çox iki aspektdən, yeni texnologiyaların dəyişilməsindən və iqtisadi münasibətlərin yüksək səviyyədə qloballaşmasından irəli gəlir.

Qeyd etmək lazımdır ki, son illərdə iqtisadi cəhətdən daha inkişaf etmiş bir sıra qabaqcıl ölkələrdə elektron qaydada həyata keçirilən biznesi tənzimləyən qanunvericilik aktları qəbul edilmişdir. ABŞ-da, Kanadada, Avstraliyada və bəzi Avropa ölkələrində bu sahəni tənzimləyən qanunvericilik aktlarının qəbul olunması çox da uzaq olmayan dövrlərə təsadüf edir.

Artıq Azərbaycanda da biznesin elektron qaydada aparılması zamanı meydana çıxan hüquqi və iqtisadi münasibətləri tənzimləyən bir sıra qanunvericilik aktları qəbul edilmişdir. Bunlara «Elektron sənəd, elektron imza haqqında», «Elektron ticarət haqqında» qanunları, Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsinə və İnzibati Xətalər Məcəlləsinə elektron ticarətlə bağlı müddəaların daxil edilməsini, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin fərmanı ilə təsdiq edilmiş «Azərbaycan Respublikasında milli ödəniş sisteminin inkişafı üzrə 2005-2007-ci illər üçün Dövlət Proqramı»nı və bunlardan irəli gələrək qəbul edilmiş digər müvafiq normativ hüquqi aktları göstərmək olar.

Avropa İttifaqında «Elektron Avropa» adlı proqramın reallaşması İttifaq çərçivəsində elektron ticarətin hüquqi tənzimlənməsinə vahid yanaşmanın təmin olunmasına, İttifaqa daxil olan dövlətlərin vətəndaşlarının həyat tərzinə yeni informasiya texnologiyalarının geniş şəkildə daxil edilməsinə imkanlar yaratmışdır. Bu proqramın hüquqi tərəfi Avropa İttifaqı çərçivəsində vahid qanunvericilik bazasının yaradılmasını nəzərdə tutur və aşağıdakı əsas prinsiplərə söykənir:

- daxili bazarda informasiya məhsullarının sərbəst yerdəyişməsinə təmin edən prinsiplərə əməl olunması;
- yeni informasiya texnologiyalarının geniş tətbiq edildiyi bir şəraitdə söz azadlığının, informasiya əldə etmək hüququnun, şəxsi həyatın toxunulmazlığının qorunmasının təmin edilməsi;
- kiçik və orta biznesin innovativ inkişafına, elmi-tədqiqat işlərinə investisiyaların artırılmasına, əhalinin məşğulluğuna dair məsələlərin həlli;

· insanların sağlamlığı və təhlükəsizliyi kimi ictimai maraqların və istehlakçıların hüquqlarının qorunmasına yönəldilən hüquq normalarının müəyyən edilməsi.

Elektron ticarət sahəsində normativ-hüquqi bazanın yaradılması işləri Avropa İttifaqında hələ 1996-cı ildən başlanılmışdır. İttifaq daxilində gedən geniş müzakirələrdən sonra 1997-ci ilin aprel ayında Avropa Komissiyası elektron ticarət sahəsində «Avropa təşəbbüsü» ilə çıxış etdi. 2000-ci ildə informasiya cəmiyyəti və daxili bazarda elektron ticarətin bəzi hüquqi aspektləri barədə Direktiv qəbul edildi. Həmin Direktivin əsaslarını Avropa İttifaqının daxili bazarının ümumi prinsipləri, xidmətlərin azad təşkili və təqdim olunması, milli qanunvericiliklərin harmonizasiyası təşkil edir.

Ümumiyyətlə, elektron ticarətlə bağlı qanunvericilik bazasının yaradılmasında əsas məqsəd bu sahədə fəaliyyətin təşkilini və həyata keçirilməsini təmin edən effektiv mexanizmin yaradılmasından, vahid bazar çərçivəsində xüsusi təşəbbüsün və sərbəstliyin təmin edilməsindən, «ifrat dərəcədə tənzimləmə»yə yol verilməməsindən ibarətdir. Elektron ticarətin tətbiqi zamanı istehlakçıların hüquqlarının qorunması, müvafiq vergilərin tam və vaxtında ödənilməsi, ictimai qaydalara əməl olunması, əhəlinin sağlamlığının, təhlükəsizliyinin və əxlaqi prinsiplərinin gözlənilməsi də ən vacib məsələlərdəndir.